
AZƏRBAYCAN FORTEPIANO MUSIQISININ TƏŞƏKKÜLÜ XX ƏSR VƏ MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜ KONTEKSTİNDƏ

XX əsr Azərbaycan musiqisinin təşəkkülü müstəqillik dövrünün bəstəkarları üçün böyük bir cığır açıb. XX əsr Azərbaycan fortepiano musiqisinin tarixi inkişafı, mərhələvi xarakterdədir. Azərbaycanda fortepiano yaradıcılığının və ifaçılığının inkişaf yolları milli musiqi mədəniyyətinin ümumi inkişaf prosesləri ilə sıx əlaqədədir. Ölkəmizdə fortepiano musiqisinin tarixi əsası bəstəkar Asəf Zeynallının (1909-1932) adı ilə bağlıdır. Bu mənada onun fortepiano üçün “Uşaq süitəsi” respublika üzrə fortepiano yaradıcılığının əsasını təşkil edir. A. Zeynallının “Uşaq süitəsi”, R. Şumanın fortepiano üçün “Gənclik albomu” və P. Çaykovskinin fortepiano üçün “Uşaq albomu” silsilələri tərzində yazılsa da, janr və forma ənənələri milli üslubda öz davamını tapmışdır. Qeyd edək ki, A.Zeynallının “Uşaq süitəsi” sovet dövründə uşaqlar üçün silsiləli formada yazılmış ilk əsərlərdəndir [5, s. 15]. A.Zeynallıdan sonra keçmiş SSSRİ – də rus bəstəkarları S.Prokofyev, D. Kabalevski və Q.Sviridov fortepiano üçün “Uşaq albomları” yazmışlar. A.Zeynallının fortepiano üçün yazdığı “Çahargah”, “Durna” pyesləri və fuqaları Azərbaycan fortepiano musiqisinin inkişafında ilkin tarixi rol oynamışlar. Bəstəkar bu əsərlərində Avropa musiqi formaları ilə Azərbaycan xalq musiqisinin melodiya, lad, intonasiya və ritm xüsusiyyətlərini sintez etmişdir [11, s. 21]. Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbində bu sintezin əsası ilk dəfə Üzeyir Hacıbəyli və Müslüm Maqomayev tərəfindən qoyulmuşdur [2, s. 35]. Onların əsərlərindəki klassik Avropa ilə milli vasitələrin sintezi A. Zeynallının fortepiano yaradıcılığının üslub cizgilərinə cığır açmışdır. Ü.Hacıbəylinin Şərq və Qərb musiqi sintezi istiqamətində cəhdlərinin uğurlu təsdiqi, bəstəkarın pedaqoji fəaliyyətində də müəyyən istiqamətdə qabardılır. 1945-ci ildə SSRİ Xalq Artisti Üzeyir Hacıbəylinin bəstəkarlıq sinfində təhsil alan tələbələrinin Azərbaycan ladları əsasında yazdıqları iki Sonatina adlı məcmuələri buna əyani sübutdur [9, s. 45]. Bu iki əsərdə Azərbaycan muğamlarına (Segah, Bayatı-Şiraz, Şur, Çahargah) xas olan lad və ritm xüsusiyyətləri Avropa janrı və

forma- strukturu vasitəsi ilə dinləyiciyə çatdırılır. Məcmuədəki əsərlər Azərbaycan fortepiano musiqisi zəminində, sonata janrına müraciətin ilk nümunələridir. Birinci sonatınanın I hissəsində xalq-mahnı ruhunda improvizasiyalı hissəciklərin növbələşməsi (Segah və Bayatı-Şiraz) imitasiyalı polifonik üsullarla zənginləşdirilir. İşlənməsiz sonata formasında yazılmış ikinci hissədə (sol Çahargah) rəqs səciyyəli əsas və köməkçi partiyalar təzadlı məqam, registr və dinamik vasitələrlə təqdim edilir. İkinci sonatina (re Şur) birinci əsərlə müqayisədə klassik sonata quruluşuna yaxındır. Bihissəli formada yazılan sonatinada əsas və köməkçi partiyalar arasında təzadlı obraz qarşılaşması, bağlayıcı mövzunun, eyni zamanda ekspozisiya materialı üzərində qurulan işlənmənin mövcudluğu janr, üslub və forma əlaqələnməsi baxımından diqqəti cəlb edir. Bu iki sonatina Azərbaycan fortepiano sənətinin inkişafı mərhələsində əhəmiyyətli rol oynayır. Dünya klassik musiqisinin və müasir musiqi ənənələrinin Ü.Hacıbəyliyə məxsus milli-klassik ənənələr əsasında mənimsənilməsi Azərbaycanın ikinci nəsil bəstəkarları Qara Qarayev və Fikrət Əmirov yaradıcılığında öz parlaq təzahürünü tapır [8, s. 14]. Qeyd edilən bəstəkarların yaradıcılığının ilk mərhələsində Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin inkişafı üçün vacib olan iki aparıcı üslub istiqaməti artıq özünü göstərirdi.

Beləliklə, XX əsrdə – 30-cu illərin sonu – 40-cı illərin əvvəllərində gənc bəstəkar və pianoçu Qara Qarayev öz fortepiano əsərləri ilə Azərbaycan professional musiqi incəsənətinə daxil olur. Böyük rus şairi A.S.Puşkinin ölümünün 100 illiyi münasibəti ilə “Sarskoye selo heykəli” pyesi Azərbaycan pianizmində yeni və müasir üslubun ilk nümunələrindəndir. Q.Qarayevin bu fortepiano əsəri romantik pianizmin üslub səciyyəsinə, impressionistlərin və S.Prokofyevin tətbiq etdiyi fakturanı özündə üzvi şəkildə əlaqələndirir [8, s. 54]. Poetiklik, təsvirin, ifadəliliyin və psixoloji başlanğıcın vəhdəti, dahi şairin obrazının canlanması, heykəl qarşısında müəllifin səmimi və romantik düşüncələri, parlaq pianizm “Sarskoye selo heykəli” nin tez bir zamanda nüfuz qazanması, geniş yayılmasına, ifaçıların repertuarında tez-tez səslənməsinə səbəb oldu [11, s. 32]. Qara Qarayev 1943-cü ildə fortepiano üçün Iya minor Sonatasını bəstələyir. Bu əsəri bəstəkar hələ Moskva Dövlət Konservatoriyasında təhsil aldığı dövrdə dahi müəllimi D.D. Şostakoviçin rəhbərliyi ilə yazır. Sonatina gənc bəstəkarın janr, üslub sahəsində, klassik ənənələri öz yaradıcılığında dərinlən hiss edərək canlandırmaq istiqamətində axtarırlarının bəhrəsidir. Həmin sonatinada klassik ənənələrlə Azərbaycan milli ənənələrinin, intonasiyalarının

vəhtətinə nail olmuş Q.Qarayevin lya minor Sonatınası neoklassik üslubun parlaq nümunəsidir. Əsər strukturun dəqiqliyi, ciddi qrafik faktura, kəskin harmoniya və kənar hissələrin poliladlılığı ilə seçilir. Sonatınanın orta hissəsində dissonanslarla qeyd olunan linear yazı manerası, bəstəkarın üslub baxımından daha bir özünəməxsusluğu ilə seçilir. 1940-cı illərdə fortepiano musiqisi ikinci nəslin yeni bəstəkarları, yeni əsərləri və janrları ilə tarixdə iz qoyur. Bu nəslin ən parlaq özünəməxsus təmsilçiləri Ü.Hacıbəylinin yaradıcılıq prinsiplərini öz musiqisində inkişaf etdirən Fikrət Əmirovdur [10, s. 23]. O, fortepiano üçün “Variasiyalar” və “Sonata” əsərləri ilə Azərbaycan fortepiano musiqisində variasiya formasının və sonata janrının ilk nümunələrini yaratmışdır. Bəstəkarın bu erkən əsərlərində onun yaradıcılığına xas fərdi üslub cizgiləri, musiqinin açıq emosionallığı, aydın milli xarakteri özünü parlaq şəkildə nümayiş etdirir. F.Əmirovun “Romantik sonata”sı respublikada fortepiano üçün sonata janrının ilk nümunəsi kimi qiymətləndirilə bilər. Sonatada məşəblı səslənmə və rəngarəng faktura növləri ilə tematik quruluşun kantilen, instrumental tiplərin kontrastlılığı özünü göstərir. Müəllifin alətə orkestr tembrinə xas olan boyalar verməsi maraqlıdır. Bu əsərdə müəllifin romantik fortepiano üslubu aydın təəcəssüm etdirilir.

Bəstəkarlıq məktəbinin daha bir təmsilçisi Əşrəf Abbasovdur. O, fortepiano sonatasının müəllifidir. Sonatada virtuoz ifa üsullarından, folklor materiallarından istifadə edən müəllif parlaq konsert üslubu yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Silsilənin hissələri arasında skertso diqqəti cəlb edir [11, s. 54]. Burada milli rəqslərə xas metro-ritmik xüsusiyyətlər təqdim edilir. Prelüd janrının təqdimatı Elmira Nəzirovaya məxsusdur. Bəstəkar və pianoçunun prelüdlərində milli ifadə aydınlığı, milli ladlarla harmonik dilin üzvü şəkildə vəhdəti nəzərə cərpir. E.Nəzirovanın silsilə prelüdlərində, onun birinci və beşinci prelüdlərində S.Raxmaninov pianizminin təsiri duyulur.

Hacıağa Nemətov “Fortepiano üçün 6 prelüd” silsiləsini Böyük Vətən müharibəsi ərəfəsində yazmışdır. Məktəb yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulan bu silsilə milli bəstəkarlıq məktəbində A.Zeynallının məktəblilər üçün bəstələdiyi uşaq pyeslərindən sonra ikinci əsərdir. Hər bir pyes özünəməxsus yaddaqalan obraza və dəqiq, lakonik formaya malikdir. Bu xüsusiyyət isə uşaqlar üçün musiqi materialının mənimsənilməsini asanlaşdırır. Bu dövrdə yazılan fortepiano əsərlərinə Qəmbər Hüseynlinin “Yeddi uşaq pyesi” məcmuəsini, Niyazinin “Fortepiano ilə simfonik orkestr üçün Poema”sını, Soltan Hacıbəyovun “Sonata”sını və “6 prelüd”ünü, Mühdəd Əhmədovun “Sonatina”sını nümunə

göstərmək olar. Q.Hüseynlinin uşaq pyesləri süjetə və proqramlılığa malikdir. Müəllif musiqi toxumasının milli özünəməxsusluğunu qorumaqla yanaşı müvafiq pianistik üsullarından da bəhrələnmişdir. Bunlar isə azyaşlı ifaçılara pyeslərin obraz səciyyəsinə asan mənimsəməyə və aşkarlamağa imkan verir.

Fikrət Əmirov 1948-ci ildə “Fortepiano üçün iki prelüd” bəstələyir [10, s. 43]. Bu prelüdlərdə bəstəkar fortepiano üçün tembr potensialı əsasında yeni istifadə imkanlarını aşkar edir. Folklor musiqisinin instrumental ifasından fortepiano üçün öz fərdi üslubu üçün, orijinal şəkildə istifadə etmişdir. Milli ladların intonasiyaları əsasında sekondalı forşlaqlar instrumental folklor ifaçılığını xatırladır, melodiyaya milli səslənmə çalarları verir. Hər iki prelüdü canlı obraz ifadəliliyi, birinciyə nisbətən ikincinin valsa məxsus emosionallığı fərdi üslubda milli harmoniya və incə faktura vasitəsi təqdim edilir. Bu dövrə aid fortepiano əsərləri sırasında Tofiq Quliyevin də “İki prelüd” və “Variasiyalar”-ın adlarını çəkmək olar. Bu əsərlər parlaq konsert pyesləri olmaqla yanaşı, tematik materialın relyefliliyi ilə yadda qalır. F.Əmirovun prelüdləri kimi T.Quliyevin də prelüdləri emosionallığı obraz dairəsinin kontrastlılığı ilə fərqlənir. Birinci prelüdə lirik mövzunun ekspressivliyi, dinamik inkişaf geniş nəfəs və S.Raxmaninov prelüdlərini yada salan dramaturji üsullar xasdır. Birinci prelüdü mövzusu milli folklorun məqam-intonasiya strukturu əsasında qurulmuşdur. İkinci prelüd F.Şopenin prelüdlərinə xas romantik-xəyali üslubdadır. Bu əsərdə orta hissə romantik xarakterli olub, sakit xarakterə malik kənar hissələrlə kontrastlıq yaradır. “Variasiyalar” prelüdləri kimi aydın ifadəli konsert səciyyəlidir. Variasiya janrının və forma-strukturu-nun tələblərinə uyğun olaraq, sırf oxunaqlı-mahnıvari mövzunun tematik materialı variasiyalanır. Mövzu zarafat, tokkata, təntənə və s. kimi janr və üslub dəyişmələri ilə təqdim olunur. Müəllif bu əsərdə mövzunun variasiyalanması ilə janr, obraz və əhval-ruhiyyələrin bir növ təntənəsini yaradır. Azərbaycan bəstəkarlarının müharibədən əvvəlki və sonrakı fortepiano yaradıcılığı milli fortepiano musiqisinin inkişafına böyük təsir göstərir. Bu dövrün əsərləri Azərbaycan fortepiano musiqisinin janr və üslub cəhətdən yeniləşməsi və inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məhz bu dövrdə sonata və konsert janrında ilk nümunələrin yaranması pianoçuların konsert və tədris repertuarını zənginləşdirmiş, janrların gələcək inkişafına perspektivlər yaratmışlar [2, s. 57]. XX əsr Azərbaycan bəstəkarlarının fortepiano yaradıcılığı, milli folklor, fortepiano pedaqogikası və ifaçılıq sənəti ilə sıx əlaqədə inkişaf edir. Azərbaycan fortepiano musiqisinin inkişafında ilkin əsas mənbəyi folk-

lor təşkil edir. Xalq mahnı işləmələrinin fortepiano üçün nəşr olunmuş və əlyazma şəklində qalan çoxsaylı nümunələri bu fikri deməyə əsas verir. Əsası Ü.Hacıbəyli və M.Maqomayev tərəfindən qoyulan fortepiano üçün musiqi-folklor işləmələrini, milli fortepiano yaradıcılığını folklorla əlaqələndirən üslub kimi dəyərləndirmək olar. Xalq mahnı və rəqslərinin fortepiano üçün işləmələri, Azərbaycan fortepiano musiqisinin təşəkkül və inkişafına real zəmin yaradır. Əvvəl qeyd olunduğu kimi bu istiqamətdə ilk yaradıcılıq gənc bəstəkar A.Zeynallıya məxsusdur. Onun respublikada fortepiano üçün ilk silsiləvi pyeslər toplusu öz dövründə də ondan sonrakı illərdə də, müasir dövrümüzdə bədii dəyərini qoruyub saxlamaqdadır. Bəstəkarın fortepiano əsərləri (“Uşaq süitəsi”, fuqalar) janr-obraz rəngarəngliyi, səmimiliyi, melodik ifadəliliyi ilə diqqəti cəlb edir. A.Zeynallı öz fortepiano əsərləri ilə tədris-pedaqoji repertuarın əsasını yaratmışdır. Azərbaycan fortepiano musiqisinin yeni və vacib inkişaf mərhələsini Ü.Hacıbəylinin yaxın davamçıları olan Q.Qarayev və F.Əmirovun yaradıcılığı təşkil edir. Q.Qarayevin “Sarskoye selo heykəli” və Iya minor Sonatınası, F.Əmirovun “Variasiyalar”, iki prelüd və Sonatası – Azərbaycan instrumental musiqisinin gələcək inkişafı üçün (üslub və intonasiya baxımından) mühüm rol oynayır.

1940-cı illərin ortalarında iri formalı əsərlər – F.Əmirovun və Ə.Abasovun iki sonatası və iki konserti meydana gəlir. Respublikada professional fortepiano musiqisinin təşəkkül tapdığı və inkişaf etdiyi dövrlərdə bəstəkarlarımız qarşısında bir sıra mühüm problemlər meydana çıxır. Professional fortepiano musiqisinin forma və janrlarına (miniatür, sonata, konsert və s.) bələd olmaq, xalq musiqisinin üslub xüsusiyyətlərini fortepiano yaradıcılığında ifadə etmək, xalq mahnı intonasiyalarına doğma olan milli musiqi dilini yaratmaq, müxtəlif fortepiano fakturalarını, ifadə üsullarını tətbiq etmək və s. Üslub baxımından həmin dövrün fortepiano yaradıcılığı musiqi təfəkkürünün təkamülünü əks etdirirdi [11, s. 65]. Azərbaycan fortepiano musiqisinin birinci inkişaf mərhələsində - Q.Qarayevin, F.Əmirovun, T.Quliyevin, E.Nəzirovanın əsərlərində rus romantik fortepiano incəsənətinin təsiri hiss olunur. Bu dövrün fortepiano əsərləri üçün iki üslub istiqamətini müşahidə edirik. Birinci istiqamət milli melosla birbaşa bağlı olan əsərlər olub – A.Zeynallının “Uşaq süitəsi”, F.Əmirovun pyesləri və konserti və s. ilə bağlıdır. İkinci istiqamətə folklorla müəyyən qədər bağlılığı olan lakin daha çox Avropa musiqi ənənələrinə əsaslanan nümunələr-A.Zeynallının fuqaları, Q.Qarayevin fortepiano əsərləri, E.Nəzirovanın və T.Quliyevin prelüdləri da-

xildir. Azərbaycanda fortepiano yaradıcılığının sonrakı mərhələsinə diqqət etdikdə, 1950-60-cı illərdə yazılmış əsərlər sırasında Q. Qarayevin “24 prelüd” silsiləsinin aparıcı rolunu görə bilərik. Bu silsilə Azərbaycan fortepiano musiqisinin zirvəsini təşkil edir. Q. Qarayevin prelüdləri, “Sarskoye selo heykəli”, C. Hacıyevin “Ballada”sı, F. Əmirovun çoxsaylı pyesləri, ərəb mövzularında fortepiano konserti (E. Nəzirova ilə həmmüəllif) hər bir pianoçunun “stolüstü kitabı”na çevrilmişdir. Yaşlı nəslin nümayəndələri olan bu bəstəkarlar həmin dövrdə öz məktəblərini yaradırlar və yeni nəsil bəstəkarlarının yaradıcılıq axtarışlarına istiqamət açırlar. Q. Qarayevin prelüdləri 1950-60-cı illərin fortepiano musiqisinin çox xarakterik inkişaf xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirir. Q. Qarayev yaradıcılığı – Əziz Əzizovun, Azər Dadaşovun, Aydın Əzimovun və başqalarının instrumental janrda yaradıcılığına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Ə. Əzizovun “On prelüd” silsiləsində müəllimin öz tələbəsinə təsiri duyulur. A. Dadaşovun “Altı prelüd” ünün meydana gəlməsi isə iki böyük klassikin – S. Prokofyevin və Q. Qarayevin təsiri ilə bağlıdır. Bu müəlliflərin üslub xüsusiyyətləri gənc bəstəkarın bu və digər prelüdüdə də özünü əyani göstərir.

İsmayıl Hacıbəyovun artıq klassikaya çevrilmiş “Paqanini mövzularında variasiyalar” əsəri fikir tərəvəti, orijinal mövzu traktovkası ilə diqqəti cəlb edir. Dünyanın bir çox məşhur bəstəkarlarına öz ustalığını nümayiş etdirmək etalonu olan “Kaprislər”in yeni variasiya imkanları İ. Hacıbəyovun əsərində öz əksini tapır. Bu silsilə səkkiz variasiyadan ibarətdir. Onların hər biri özünəməxsus ifadə vasitələri və ifa xüsusiyyəti ilə fərqlənir. Silsilənin əsas dramaturji özəyi mövzunun fakturanın və harmonik dilin tədricən mürəkkəbləşməsindən onların “kreşendo” prinsipi ilə inkişafından ibarətdir. A. Əzimovun “Dörd prelüd”ü bu janrın xüsusiyyətlərini xalq musiqisi ruhunda ifadə edir. Birinci prelüddə ustalıqla xalq çalğı alətləri ansamblının səslənmə atmosferi yaradılmışdır. Balaban və ya tütəyin imitasiyası melodik xəttin inkişafında aydın seçilir. Melodik xətti müşayiət edən uzun səslərin fonu zurnanın xalq çalğı alətləri ansamblındakı funksional rolunu xatırladır. Fon kimi səslənən akkord birləşmələri - tarı və sazı, eyni ilə milli nəfəsli alətləri improvizasiyalı fiqurasiyalar vasitəsi ilə imitasiya edirlər. Müəllif xalq instrumental ifaçılığında tez-tez istifadə olunan dinamik inkişaf vasitələrindən istifadə edir. İkinci prelüddə çoban melodiylarını təqlid edən motivlər, dağ peyzajı hətta pastoral effekti yaradır. Üçüncü prelüddə xarakterik olan akkord və ritmik qurumlar yüksək emosionallıq və dinamik birləşməyə əsaslanaraq, onu

aşiq musiqisinə yaxınlaşdırır. Dördüncü prelüd əksinə olaraq öz ağır müdrik melodiyası və çoxsəsli quruluşu ilə muğam üslubunu xatırladır. Aydın Əzimov prelüdlərində janr əlamətlərindən, eləcə də xalq musiqisinin məqam-harmonik və ritmik xüsusiyyətlərindən bacarıqla istifadə edərək, onları müxtəlif kombinasiyalarda inkişaf etdirməyə nail olmuşdur. Bu isə musiqiyə fərdi üslub xüsusiyyəti gətirir, folklor ilə müasir səslənmənin yeni əlaqələrini nümayiş etdirir. Bu cür xüsusiyyətlərə Nərgiz Şəfiyevanın “Altı prelüd”ündə də müşahidə edirik. Müəllif əsərlərində harmoniya ilə melodiyanın vəhdəti həmişə özünü göstərmir. Müasir harmoniyada səslənən melodiya parlaq xalq üslubunu daşıyır, nəticədə bu iki təbəqə üslub və ifadə cəhətdən ziddiyyət təşkil edir. Bu baxımdan dördüncü prelüdü silsilənin ən uğurlu pyesi hesab etmək olar.

Cövdət Hacıyevin “Ballada” pyesi ifaçılar və dinləyicilər arasında geniş populyarlıq qazanmışdır. Bu əsər Azərbaycan fortepiano musiqisinin ən parlaq nümunələrindən biri kimi qiymətləndirilir. “Ballada”da xalq instrumental improvizasiyası və muğamvari reçitativ deklamasiyalılıq aydın göstərilir. Əsərin üslubunu muğam improvizasiyası və milli intonasiyalar təşkil edir. Melodik hərəkətdə fasilələr, sərbəst təfsir imkanı, formanın sərbəst şərh, zəngin metro-ritmik rəngarənglik ballada janrına xas olan cəhətlərdir. Etüd janrının nümunələrini yaratmaq ilk növbədə bəstəkar-pianoçular Elmira Nəzirovanın, Fəridə Quliyevanın, Əziz Əzizovun yaradıcılığında müşahidə olunur. E.Nəzirova dörd etüdündə fortepianonun müxtəlif ifadə imkanlarını açıqlayır. F.Quliyevanın altı etüddən ibarət məcmuəsində iki əlin inkişaf etdirilməsinə yönəldilmiş əsərləri, texniki üsulların müxtəlifliyi və çətinliyi ilə seçilir. Ə.Əzizovun iki etüdü isə musiqi məktəblərinin orta sinifləri üçün dəyərli pedaqoji repertuar kimi tanınır. Forteplano ifasında etüdlər üçün tipik olan texniki üsullardan Süleyman Ələsgərov fortepiano üçün “Rəqs-tokkata”, Musa Mirzəyev “Tokkata” və Adil Bəbirov “Tokkata” adlı pyeslərində istifadə etmişlər. S.Ələsgərovun alovlu temperamentə malik virtuoz pyesi geniş populyarlığa malikdir. “Rəqs-tokkata”nın parlaq konsert uğuru əsərdə virtuoz pianizm üsullarının tətbiqi ilə seçilir. Bu pyesdən bir qədər sonra yazılan M.Musayevin “Tokkata”-sı (1959) üçhissəli formadadır, inkişafı kənar hissələri rəqs xüsusiyyətlidir. Zəngin virtuoz faktura və kompakt forma bu pyesin cəlbedici cəhətlərindəndir. Uşaqlar və yeniyetmələr üçün pyeslər silsiləsinə nəzər yetirdikdə, məlum olur ki, müharibədən sonrakı dövrlərdə belə əsərlərin sayı heç də çox deyil. Belə azlıq içində Boris Zeydmanın iki

dəftərdən ibarət “24 uşaq pyesi” məcmuəsi o dövrdə mühüm əhəmiyyət daşıyır. İstər birinci dəftərə daxil olan nisbətən asan pyeslər, istərsə də, ikinci dəftərə daxil olan nisbətən çətin pyeslər milli musiqi xarakterindən bütünlüklə təcrid olunmasalar da onların bəzilərində klassik fortepiano musiqi ənənələri ilə yanaşı ənənəvi musiqi intonasiyalarına da rast gəlinir. 1950-ci illərdən başlayaraq, uşaq pyesləri sahəsində vəziyyət nəzərəcarpacaq dərəcədə dəyişir. Azərbaycan bəstəkarlarının uşaq və yeniyetmələr üçün bəstələdikləri fortepiano musiqisinə maraq daha da artır. Orta, yaşlı və gənc nəsil bəstəkarları uşaq pedaqoji repertuarı üçün yeni əsərlər yazırlar. Bu işdə xüsusilə böyük xidmətlər Azərbaycan klassikləri olan F.Əmirova, və Q.Qarayevə məxsusdur. Sonrakı nəsillər də öz sələflərinin bu istiqamətdə yaradıcılığından ruhlanaraq uşaq, yeniyetmə və gənclər üçün bir çox maraqlı əsərlər yazırlar. Q.Qarayevin “Altı uşaq pyesi” (1950) və “Orta çətinlikdə altı pyes” (1965) silsilələri, V. Adıgözəlovun “Uşaqlar üçün pyeslər” (1964), M. Mirzəyevin “Gənclik albmumu” uşaqlar üçün yazılan klassik əsərlər sırasında dayanan nümunələrdəndir. F.Əmirovun uşaqlar üçün pyesləri, miniatürləri özündə parlaq ifadəli janr xarakteri daşıyır. “12 miniatür” silsiləsinin hər bir pyesinin adı bu baxımdan musiqiyə janr səciyyəsinə verən proqramlılığa malikdir. Eyni zamanda hər pyesin emosional əhval-ruhiyyəsi onun janr xarakteri ilə uzlaşır. Bu silsilədə F.Əmirovun lirikası müxtəlif obrazlılığa və əhval-ruhiyyəyə malikdir. “Baldada” pyesində lirika düşüncəli-fikirli planda təqdim edilir. “Nokturn və “laylay”da lirizmin tərənnümü incə xəyal və arzu hissləri ilə verilir. “Lirik rəqs”də və “Elegiya”da obraz bir qədər qəmli, qüssəli boyalarla təqdim olunur. “Marş”, “Vals”, “Aşıqsayağı” pyeslərini nikbinlik, şən əhval-ruhiyyə birləşdirir. “Yumoreska” skertsonu, “Tokkata”hərəkətli xarakter daşıyır. Forte-piano uşaq musiqisi sahəsinə aid nümunələrdən biri də istər öz bədii üslubuna istərsə də pedaqoji əhəmiyyətinə görə Q.Qarayevin “Altı uşaq pyesi” silsiləsidir. Musiqi obrazlarının dəqiq konkretləşdirilməsi bu pyesləri uşaqların qavrayışı üçün maraqlı edir. Hər bir pyes özündə müəyyən pedaqoji funksionallıq daşıyır. Məişət janrında “Kiçik vals”, “Fırtına”, “Oyun”, “Şən hadisə” pyesləri uşaqların daxili aləmini və psixologiyasını ifadə edən “Fikirli”, “Nağıl” pyeslərindən fərqlənir. Bəstəkar altı uşaq pyesində öz fərdi üslubu ilə milli məqam intonasiyalarını birləşdirmişdir.

Beləliklə, bəşər mədəniyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi olan Azərbaycan mədəniyyətinin zənginləşməsində XX əsr məhsuldar bir mərhələ kimi özü-nəməxsus yer tutmuşdur. Əsrin əvvəllərində milli maarifpərvər qüvvələrin

mədəni inkişaf uğrundakı mübariz fəaliyyətləri həyata keçirdikləri tədbirlər, mədəniyyət və incəsənətin ayrı-ayrı sahələrinin təşəkkülü, formalaşdırılması üzrə çalışmaları Azərbaycanda mədəniyyətin dirçəldilməsinə çox ciddi təkan verdi. Azərbaycanın görkəmli ziyalıları N.Nərimanov, H.Zərdabi, C.Məmmədquluzadə, R.Əfəndiyev, Ə.Haqqverdiyev, N.Vəzirov, Ü.Hacıbəyli, M.Maqomayev, Ə.Əzimzadə, M.M.Nəvvab və onlarla digərləri öz müqəddəs niyyət və arzularında yekdil idilər. Ölkənin mədəniyyətini yüksəltmək, kölə vəziyyətində olan savadsızları təlim-təhsilə cəlb etmək, xalqın nümayəndələri içərisindən qabiliyyətli və istedadlı şəxsləri üzə çıxartmaq, Azərbaycanın maddi və mənəvi sərvətlərini bütün bəşəriyyətə tanıtmək idi. Bu müqəddəs tarixi vəzifəni həyata keçirən görkəmli şəxsiyyətlər xalq qarşısındakı bu öhdəçiliyi şərəflə yerinə yetirdilər. Beləliklə XX əsr Azərbaycan mədəniyyətinə zənginlik gətirən hadisələrdən biri, incəsənətdəki irəliləyişlərdir. Hazırda bu irəliləyişlər yeni və böyük nailiyyətlərlə tarixdə iz qoymaqladır.

Açar sözlər: fortepiano əsərləri, Şərq və Qərb musiqi sintezi, sonatina, dünya klassik musiqisi, milli klassik ənənələri.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev Heydər mədəni irsimizin keşiyində. I kitab. – Bakı, 2001. 438 s.
2. Azərbaycan milli musiqisinin tədqiqi problemləri. Məqalələr toplusu. 2-ci buraxılış. – Bakı, 1996, 77s.
3. Abdullayeva S.A. Azərbaycan xalq musiqi alətləri. – Bakı, 1972, 36 s.
4. Babayeva H.T. Vasif Adıgözəlov. – Bakı, 1995, 24 s.
5. Bəstəkar və zaman. Azərbaycan bəstəkarlarının yubileylərinə həsr olunmuş respublika elmi konfransının materialları və elmi məqalələr toplusu. – Bakı, 2003, 266 s.
6. Əliyeva F.Ş. Azərbaycan musiqisində üslub axtarışları. – Bakı, 1996, 118 s.
7. Əliyeva F.Ş. Musiqi tariximizin səhifələri. – Bakı, 2004, 282 s.
8. Əlizadə F. Qara Qarayev. – Bakı, 1997, 111 s.
9. İncəsənət və mədəniyyətin problemləri. – Bakı, 2001. 164 s.
10. Qasımova S., Abdullayeva Z. Fikrət Əmirov. – Bakı, 2004, 210 s.
11. Zöhrabov R.F. Bəstəkarlarımızın portretləri. – Bakı, 1997, 124 s.

Севиндж Гулиева (Азербайджан)**Формирование азербайджанской фортепианной музыки
в XX веке и в годы независимости**

В статье представлены и проанализированы становление и этапы развития фортепианной музыки Азербайджана. Отмечается, что пути развития фортепианного творчества в Азербайджане тесно связаны с процессами развития национальной музыкальной культуры. Основа синтеза Восточной и Западной музыки была заложена Узеиром Гаджибейли для всех композиторов, занимающих свое достойное место в композиторской школе Азербайджана. 1950-1960 годы – период расцвета музыкальных жанров национального фортепиано. Цикл прелюдий К.Караева, «Баллада» и «Соната» Дж.Гаджиева и миниатюры Ф.Амирова, фортепианные концерты на арабскую тему, написанные совместно Э.Назировой и Ф.Амировым являются этапами этого развития.

Ключевые слова: фортепианные произведения, синтез Восточной и Западной музыки, сонатина, мировая классическая музыка, национальные классические традиции.

Sevinj Guliyeva (Azerbaijan)**The formation of Azerbaijan piano music
in the XX century and in the years of sovereignty**

In this article, the formation and development stages of the piano music of Azerbaijan has been studied and expressed by the author. It is noted that the improvement ways of piano activities and performance in Azerbaijan closely related to the development process of national music culture. The synthesis of Eastern and Western music has been found by Uzeyir Hajibayli who has worthy place in the Azerbaijani Composers School. 1950-1960 years are the flourishing period of national piano music genres in the history of Azerbaijan music art. Series of preludes by G.Garayev, “Ballada” and “Sonata” by J.Hajiyev, miniatures by F.Amirov, piano concert on Arabian theme jointly written by E. Nazirova and F. Amirov is one of the development stages.

Key words: piano works, the synthesis of Eastern and Western music, sonatina, world classical music, classical national traditions.